

Pedaqoji mətbuatımız tarixindən**"Azərbaycan məktəbi" və təhsil quruculuğu məsələləri**

Nəsrəddin Musayev
"Azərbaycan məktəbi" jurnalının
baş redaktor müavini, Azərbaycan
Jurnalistlər Birliyinin üzvü

Açar sözlər: pedaqoji mətbuat, təhsil quruculuğu, məktəb tarixi, maarifçi ideyalar, təhsil, tərbiyə.

Ключевые слова: педагогическая пресса, образовательное воссоздание, школьная история, просветительские идеи, образование, воспитание

Key words: pedagogical press, education building, school history, educational ideas, education, upbringing.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda məktəblər üçün hökumət qərarlarını, müəllimlərə istiqamət verə biləcək pedaqoji, elmi-metodik materialları nəşr edən mətbuat orqanı yox idi. İctimai fikrin, maarif və pedaqoji birliklərin geniş yayılmasına olan bu ehtiyacı nəzərə alan o dövrün mütorəqqi fikrli ziyalıları problemin həlli yolunu pedaqoji mətbuatın yaradılmasında görürdülər. Belə bir ideyanı ilk dəfə Nəriman Nərimanov qaldırmış, sonralar da bu barədə müxtəlif təşəbbüslər göstərilmişdi. Məşhur müəllim və müərrir Əlisgəndər Cəfərzadənin redaktorluğu ilə 1906-cı ilin aprelində nəşrə başlayan "Dəbistan", görkəmli pedaqoq Mahmudbəy Mahmudbəyovun redaktorluğu ilə həmin ilin sentyabrından dərc olunan "Rəhbər" jurnalları

həmin məqsədlə fəaliyyətə başlamışdı. Bu jurnalların məramını böyüyən nəslin maariflənməsi, uşaqların təhsilə maraqlandırılması, onlara müxtəlif elmi, ədəbi, ictimai hadisələrə dair məlumatların verilməsi təşkil edirdi. "Rəhbər" və "Dəbistan" elmi-pedaqoji, ədəbi-ictimai məlumatlar verməklə yanaşı həm də xalqı yeni məktəblər açmağa və hamılıqla təhsilə çağırırdı. Həmin jurnallarda ümumxalq əhəmiyyətli problemləri sadalamaqla kifayətlənməyən, bu problemlərin həlli yollarını da göstərən təhsil fədailərimiz köklü dəyişikliklər olmadan həqiqi maarifə yiyələnməyin mümkün olmadığını göstərirdilər (4).

1911-ci ildə nəşrə başlayan "Məktəb" jurnalı da sələflərinin işini davam etdirmiş, "Rəhbər" və "Dəbistan"la

yanaşı zamanəsinin mühüm əhəmiyyətli pedaqoji problemlərinin həllinə öz müsbət təsirini göstərmiş, xalq maarifinin sonrakı inkişafında mühüm rol oynamışdır. O dövrün siyasi rejiminin təzyiqləri, mətbuat işçilərinin çatışmazlığı, maddi çətinliklər və digər səbəblərdən nəşrini dayandırmaq məcburiyyətində qalan bu jurnallar qabaqcıl pedaqoji ideyaların yayılması, fəal təlim metodlarının, tərbiyə işinin təbliği, təhsilin dünyəviliyi uğrunda mübarizə aparan mətbuat orqanları kimi mədəniyyət tariximizdə şərəfli yer tutmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti illərində bu sahədə əhəmiyyətli işlər görüldü, yeni təhsil ocaqları açıldı və pedaqoji fikirlərin inkişafına rəvac verildi. 1920-ci ildən sonra da Azərbaycanda məktəb təhsilinin təşkili, onun məzmunu, təlim üsulları və digər maarif məsələlərinə dair müxtəlif tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Elm, mədəniyyət məsələləri ilə yanaşı xalq maarifinin inkişafı, savadsızlığın ləğvi qarşısında duran ciddi məsələlərdən idi. Yeni yaranan və ildən-ilə inkişaf edən məktəblərdə, savad kurslarında təlim işinin təşkilinə rəhbərlik etmək, müəllimləri dövrün tələblərinə uyğun pedaqoji üsullarla silahlandırmaq, hökumətin xalq maarifi ilə əlaqədar qərarlarını müəllimlərə çatdırmaq üçün yeni dövrlə səsləşən pedaqoji mətbuatın yaradılması zərurəti yaranmışdı. 1920-ci ildə cəmi bir nömrəsi işıq üzü görən "Xalq maarifi" və 1923-cü ildə nəşr olunan "Maarif və mədəniyyət" jurnalları pedaqoji təməyüüllü mətbuat orqanları olsalar da, sırf elmi-metodiki,

pedaqoji jurnal rolunu oynamırdı.

Məzmunu və profili etibarlı pedaqoji mahiyyət daşıyan belə jurnal məhz 1924-cü ilin aprelində nəşrə başlayan "Yeni məktəb" oldu. Jurnal yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, ilk nömrəsindən qarşısına qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi istiqamətində nəzərəcarpacaq işlər gördü. Fəaliyyətinin qısa xarakteristikasını verməli olmaq deyə bilirik ki, jurnal:

- respublikada savadsızlığın ləğv edilməsində;
- yeni məktəblərin təşkilində;
- məktəb təhsilinin elmi-pedaqoji cəhətdən təkmilləşməsində;
- yeni təlim üsulları, təlim-tərbiyənin forma və metodlarının şərhdində;
- müəllim hazırlığında səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

1929-1930-cu dərslər ilindən etibarən bütün məktəblər üçün məcburi olan tədris planları və proqramlarının təsdiq və tətbiq olunması, ümumi icbari təhsilə keçilməsi və savadsızlığın ləğv edilməsinin bir vəzifəsi kimi qarşıya qoyulması ilə bağlı görülmə ümumxalq əhəmiyyətli işlər haqqında məlumatlara da bu gün həmin jurnalın səhifələrində rast gələ bilərik.

Təhsil quruculuğu və yeni təlim üsullarının şərh olunaraq pedaqoji kollektivlərə çatdırılmasında yeganə mənbə olan "Yeni məktəb" jurnalı müəllimlərin stolüstü kitabına çevrilir, onların gündəlik işlərində mühüm rol oynayırdı. Ona görə də jurnalın "Müəllimə kömək" adlandırılması məqsəda uyğun sayıldı. Sələfinin başladığı ümumxalq əhəmiyyətli işlərin daha geniş mənə və məzmununda həyata

keçirilməsini reallaşdırmağa çalışan "Müəllimə kömək" ümumi icbari təhsilin necə həyata keçirilməsi, qabaqcıl təcrübənin öyrənilib yayılmasına dair yazılar dərc edir, pedaqogika sahəsindəki nailiyyətlərdən bəhs edən elmi-nəzəri, pedaqoji məqalələrlə müəllimlərə məsləhətlər verir.

1941-ci ilin iyununda bu yeganə pedaqoji jurnal müharibənin başlanması ilə əlaqədar fəaliyyətini dayandırdısa da, 1943-cü ilin iyulundan o dövrdə xalq maarif komissarı işləyən Mirzə İbrahimovun söyi nəticəsində "Azərbaycan məktəbi" adı ilə yenidən çıxağa başladı. Azərbaycan Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov bu barədə sonralar yazırdı: "O zaman müharibə dövrü, ölkədə gərginlik vaxtı, gündəlik həyatda çox şeylərin çatışmadığı bir zamanda bu təşəbbüs bəzilərinə qərribə görünürdü. Lakin təlim və tərbiyənin vacib məsələlərini, məktəb həyatını ətraflı, köklü-budaqlı işıqlandıran elmi yazılara ehtiyac xüsusi bir jurnalın çap olunmasını tələb edirdi. Beləliklə, "Azərbaycan məktəbi" yenidən meydana çıxdı... Bu illər ərzində pedaqoji fikrimizin inkişafında, respublikamızda təlim-tərbiyə sisteminin kamilləşməsində, pedaqoji elmi kadrların yetişməsində, püxtələşməsində, məncə, onun xidmətləri çox böyükdür".

Jurnalın tarixinə nəzər salarkən görürük ki, müharibənin ağır məşəqətlərinə, mənəvi sarsıntılara, maddi çətinliklərə baxmayaraq işgüzar və yaradıcı kollektiv onun profilinə uyğun fəaliyyət göstərməsinə nail olmuşlar. Bu da haqiqətdir ki, təhsilin inkişafı məsələlərinə həsr edilən mə-

qalələrlə yanaşı məktəb tarixinin, xalqımızın pedaqoji fikir tarixinin, dilimizin, ədəbiyyatımızın, tariximizin tədqiqinə həsr olunan məqalələr ilk dəfə oxuculara məhz bu jurnal vasitəsilə çatdırılmışdır.

Uzun illər respublikamızda yeganə elmi-nəzəri, pedaqoji jurnal kimi fəaliyyət göstərən "Azərbaycan məktəbi" xalq maarifinin inkişafında müstəsna rol oynamış, pedaqogika, psixologiya elmlərinin formalaşmasında özünəməxsus yer tutmuş, pedaqoji fikrimizin qiymətli xəzinəsi kimi təhsil tariximizə daxil olmuşdur. Azərbaycanda savadsızlığın ləğvi, ümumi icbari ibtidai, yediillik, səkkizillik və orta təhsilin təcridən tətbiqi, yetişməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsi işinin təşkili və yerinə yetirilməsi sahəsində, təhsili idarə edən orqanlar tərəfindən irəli sürülmüş vəzifələrin həyata keçirilməsində bilavasitə və fəal surətdə iştirak etmiş, təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində müəllimlərə yaxından kömək göstərmişdir. Jurnalda məşhur pedaqoqlardan K.D.Üşinski, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinski, S.T.Şatski və başqalarının pedaqoji görüşləri aradıcı surətdə şərh və təbliğ edilirdi. Onun səhifələrində B.P.Razumovski, A.O.Makovelski, P.P.Fridolin, B.B. Komarovski kimi məşhur alimlərin, akademiklərin M.M. Mehdişadə, Y.K. Babanski, M.İ.Maxmutov, D.B.Elkonin, P.M.Yakobson və A.V.Petrovskinin, həmçinin Azərbaycanın görkəmli pedaqoq və psixoloqlarının, təcrübəli müəllimlərin məqalələri dərc olunmuşdur. Keçmiş sovet respublikaları arasında ilk dəfə olaraq respublika-

mızda "Azərbaycan məktəbi" jurnalına əlavə kimi müxtəlif illərdə 8 adda metodik məcmuə dərc edilmişdir. O dövrün tələblərinə uyğun olaraq ilk əlavə məcmuə 1947-ci ildən nəşrə başlayan "Russkiy yazık i literatura v Azerbaydjanskoy škole" məcmuəsi oldu. Bir neçə il sonra nəşrə başlayan "Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi" (1954), "Fizika və riyaziyyat tədrisi" (1954), "Kimya və biologiya tədrisi" (1956), "Əmək və politexnik təlim" (1958), "Tarix, ictimaiyyat, coğrafiya tədrisi" (1964), "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" (1970), "Məktəbdə bədən tərbiyəsi" (1976) məcmuələri uzun illər müəllimlərin stolüstü kitabına çevrilmiş, respublikamızda təhsil quruculuğuna öz dəyərli töhfəsini vermişdir. O da qeyd edilməlidir ki, fənlər üzrə əlavə metodik məcmuələr nəşrə başlayana qədər metodika sahəsindəki yeni ideyalar yalnız bu jurnal vasitəsilə təhsil ictimaiyyətinə çatdırılırdı.

Göründüyü kimi, "Azərbaycan məktəbi" jurnalı böyük inkişaf yolu keçmiş, məcmuələrlə birlikdə pedaqogika və fənlərin tədrisi metodikasını əhatə edən sanballı nəşrə çevrilmişdir. Jurnal əlavələri ilə birlikdə ildə təxminən 700 min nüsxəyə yaxın tirajla ümumi illik həcmi 192 çap vərəqi nəşr edilirdi.

Hər bir xalqın milli-mədəni intibahında mətbuatın rolu danılmazdır. Bu baxımdan Azərbaycanda ilk sırf pedaqoji mətbuat orqanı olan "Azərbaycan məktəbi" jurnalı xalqımızın təhsil mədəniyyətini yaradan və onu inkişaf etdirən vasitələrdən biri hesab edilə

bilir.

Jurnalın müxtəlif illərdə çap olunan nömrələrini tutuşduranda elmi yeniliklərlə qabaqcıl təcrübənin bir-birini zənginləşdirdiyini, inkişaf etdirdiyini və bununla da zəngin pedaqoji irs yarandığını görürük. Maraqlı cəhət odur ki, jurnalın səhifələrində əks olunan qabaqcıl təcrübənin əksəriyyəti təkcə məqalənin çap olduğunda zamanın deyil, həm də sonrakı dövrlərin məktəbi üçün yararlıdır. Deməli, jurnal təcrübə mənbəyi olmaq funksiyasını da yerinə yetirməkdədir. Belə hesab edirik ki, təhsil sahəsində müxtəlif problemlər üzrə böyük elmi əhəmiyyətə olan məsələləri, o cümlədən pedaqoji ideyaların və təcrübənin inkişaf dinamikasını nümayəndə etmək baxımından "Azərbaycan məktəbi" jurnalını sistemli tədqiqat mənbəyinə çevirmək lazımdır.

Ötən əsrin ortalarından etibarən Azərbaycanda inkişaf etməyə başlayan metodika elmi, heç şübhəsiz, yeni təlim üsullarını, tədrisin elmi-metodik cəhətdən təşkilini mühüm vəzifəyə çevirdi. Müəllimləri bu sahədə elmi-nəzəri materiallarla təmin etmək üçün tədqiqat işlərinə başladı. Aparılan yaradıcı işlərinin, elmi-metodik yeniliklərin təhsil ictimaiyyətinə çatdırılmasında "Azərbaycan məktəbi" nə əlavə kimi nəşr edilən metodik məcmuələrin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Bu məcmuələr təhsilin inkişafına, yeni təlim üsullarının, qabaqcıl təcrübənin yayılmasına da ardıcıl kömək göstərmişdir.

Bu nailiyyətlərin qazanılmasında uzun illər jurnalın baş redaktoru

işləmiş Rüstəm Hüseynov, Əkbər Mirzəyev, Əjdər Ağayev və Zəhra Əliyevanın xidmətləri də az olmamışdır.

Təəssüflər olsun ki, XX yüzilliyin 90-cı illərinin əvvəllərində respublikamızda hökm sürən qeyri-sabitlik jurnalda da təsirsiz ötürmədi. Jurnalın dövlət qayğısından məhrum olması məcmuələrin bağlanması səbəb oldu. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qurtuluş missiyalı qayğısından sonra bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də sürətli inkişafın təməli qoyuldu. Həmin dövrdən jurnal istiqamətinə uyğun olaraq 20-dən artıq rubrika altında təhsil sisteminin yeniləşməsi, müntəzəqi metod və üsulların təbliği, böyüməkdə olan nəslin milli adət-ənənələr ruhunda tərbiyə olunması, bütövlükdə təhsilin milli və başqı dəyərlər zəminində qurulması istiqamətində təhsil işçilərinə elmi-nəzəri, metodiki kömək göstərir. Onları düşünməyə, mühakimə yürütməyə, yaradıcılıq fəaliyyəti göstərməyə istiqamətləndirməyə çalışır.

Təhsil sisteminin yeniləşməsi yeni pedaqoji düşüncə tərzinin formalaşmasını tələb etdiyindən həyata keçirilən köklü islahatlar elmi-pedaqoji fikrin məhsulu olan nəzəri pedaqoji məsələlərin təhsil işçilərinə çatdırılmasını aktuallaşdırdı. Ona görə də jurnalda daha çox yeni yanaşma, yeni mühakimə tələb edən məqalələrin nəşr olunmasına diqqət artırıldı. Bu kateqoriyadan olan materiallar ölkəmizdə təhsil islahatı tətbiq edilməyə başladığı dövrdən jurnalın, demək olar ki, hər nömrəsində özünə yer tapır. Xüsusilə son dövrlərdə təhsil sahəsində

beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, monitorinq və qiymətləndirmə, kurikulum, Boloniya prosesi, qloballaşma, informasiya - kommunikasiya texnologiyalarının tədrisdə tətbiqi ilə bağlı tanınmış pedaqoq və psixoloq alimlərin, Təhsil Nazirliyinin əməkdaşlarının, respublikanın qabaqcıl təhsil işçilərinin məqalələrinin daha çox dərc olunmasına diqqət artırılmışdır. Bir sözlə, "Azərbaycan məktəbi" öz funksiyasını profilinə uyğun olaraq yerinə yetirməkdədir. Onun fəaliyyətinin köklü surətdə yeniləşdirilməsi islahatın təhsil tariximizdə analoqu olmayan qloballığı, dünya təcrübəsi miqyasında əhatəliliyi ilə də bağlıdır.

90 ilə yaxındır ki, təhsil işçilərinin ən yaxın köməkçisi olan bu jurnalın indiye qədər yalnız "Azərbaycan məktəbi" adı ilə 642 nömrəsi dərc olunmuşdur. Azərbaycan xalq pedaqogikası, etnopedaqogika, etnopsixologiya məsələləri, pedaqoji fikir tariximizin nadir inciləri, maarifçi ideyalar, məktəb tariximizlə bağlı araşdırmalar, xalqımızın müntəzəqi ziyahlarının, müfəkkirlərin təhsil və tərbiyə haqqındakı fikirləri ilk dəfə, demək olar ki, bu pedaqoji mətbuat orqanında dərc olunmuşdur.

Respublikamızda pedaqoq alimlərin yetişməsindəki rolunu da jurnalın ən böyük xidmətlərindən biri kimi dəyərləndirmək olar. Müasirlərimiz olan onlarla yaradıcı müəllimlərimizin təcrübəsi, pedaqoji istiqamətdə elmi fəaliyyəti məhz "Azərbaycan məktəbi" vasitəsilə təhsil ictimaiyyətinə çatdırılmışdır.

Jurnalın səhifələrində dərc edilən

yazılar təhsilin bütün sahələrini, mərhələlərini əhatə etməklə yanaşı, elmi, rəngarənglik və aktuallıq cəhətdən çox faydalıdır. Təhsilimizin tədqiqinin, onun tarixinin öyrənilməsi, təbliği və gələcək nəsillərə çatdırılması işində jurnalın materialları qiymətli mənbədir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Mərdanov M. Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələsində. Bakı, Çarşıoğlu, 2009.
2. Mərdanov M. "Azərbaycan məktəbi" jurnalının 75 illik yubileyində giriş sözü // Azərbaycan məktəbi, 1999, № 6.
3. Mehdişadə M. Azərbaycan sovet məktəbinin tarixinə dair xülasələr. Bakı: Azərnaşr, 1968.
4. Ağayev Ə. "Dəbistan" və "Rəhbər" jurnallarında xalq maarifi və təlim-tərbiyə məsələləri. // Azərbaycan məktəbi, 1981, № 12.
5. Nəcəfov N. "Xalq müəllimi" jurnalı. // Azərbaycan məktəbi, 2009, № 1.
6. Nəcəfov N., Nəsrəddinov N. "Müəllimə kömək" jurnalı, // Azərbaycan məktəbi, 2009, № 3.

H.Мусаев

"Azərbaycan məktəbi" ni задачи построения образования

Резюме

В статье высказываются мнения о первом чисто научно-теоретичес-

кой, педагогическом органе прессы-журнале, "Азербайджан мектеби" воссоздающем образовательную культуру нашего народа, развивающим её. Речь идёт о том, как Азербайджанская народная педагогика, этнопедагогика, этнопсихологические проблемы, просвещенческие идеи, исследования, связанные со школьной историей предлагались вниманию общественности. Отмечается, что в исследовании образования, изучении его истории, агитации и в передаче по следующим поколениям всего этого-журнал является бесценным изданием.

N.Musayev

"Azerbaijan school" and education building issues

Summary

In this article there are different ideas about the first scientific theoretical publication "Azerbaijan school" which serves to create and develop educational culture of the people. Azerbaijan folk pedagogy, ethno pedagogy, ethno psychological issues, educational ideas, researches on school history, well-known scientists' ideas about education and upbringing are shared with the public formation by the help of this journal. It is also noted that this journal is a valuable resource for researching education, learning its history, propaganda and transferring to young generation.